

مرگ آشنایی

پژوهشی در باب چیستی و ابعاد
مختلف تجربه‌های نزدیک به مرگ

مجتبی اعتمادی نیا

www.ketab.ir

میراثنامه: اعتمادی‌نیا، مجتبی، ۱۳۵۹ -

عنوان و نام پدیدآور: مرگ‌آشنایی: پژوهشی در باب چیستی و ابعاد مختلف تجربه‌های نزدیک به مرگ/ مجتبی اعتمادی‌نیا.

مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: بیست و چهار، ۳۹۱ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۶-۴۲۴-۹

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

عنوان دیگر: پژوهشی در باب چیستی و ابعاد مختلف تجربه‌های نزدیک به مرگ.

موضوع: تجربه دم مرگ

موضوع: Near-Death Experiences

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ الف ۲۳/ BF۱۰۴۵

رده‌بندی دبیری: ۱۳۳/۹۰۱۳

شماره کتابشناسی ملی: ۴۷۱۶۹۴۵

مرگ‌آشنایی

پژوهشی در باب چیستی و ابعاد

مختلف تجربه‌های نزدیک به مرگ

نویسنده: مجتبی اعتمادی‌نیا

چاپ نخست: ۱۳۹۷

شماره کتاب: ۱۰۰۰ نسخه

حروفچینی و آماده‌سازی: انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه

حق چاپ و شرط است.

انتشارات علمی و فرهنگی

اداره مرکزی و مرکز پخش: خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، چهارراه حقانی (جهان سودک) - کوچه ۱۰،

پلاک ۲۵، کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷ - ۸۷۵

تلفن: ۷۰ - ۸۸۷۷۴۵۶۹؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۷۲؛ تلفن: ۲۹ - ۸۸۶۶۵۷۲۸؛ تلفکس: ۲۵ - ۸۸۶۷۷۵۴۴

آدرس اینترنتی: www.elmifarhanghi.ir info@elmifarhanghi.ir

وبسایت فروش آنلاین: www.farhangishop.com

فروشگاه مرکزی (پرنده آبی): خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، بین بلوار گلشهر و ناهید، کوچه

گلفام، پلاک ۷۲؛ تلفن: ۳ - ۲۲۰۲۴۱۴۰

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، رویه‌روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۱۶ - ۶۶۹۶۳۸۱۵ و ۶۶۴۰۰۷۸۶

فروشگاه دو: میان هفت تیر، خیابان کریمخان زند، بین قائم مقام فراهانی و خردمند، پلاک ۱۳؛

تلفن: ۷ - ۸۸۳۴۳۸۰۶

فروشگاه سه: خیابان کارگر شمالی، رویه‌روی پارک لاله، نبش کوچه ستاره، نمایشگاه و فروشگاه

محصولات فرهنگی سازمان تأمین اجتماعی، پلاک ۱

فهرست مطالب

سیاس گزاری.....	یازده
پیش گفتار.....	سیزده
فصل اول: چیستی تجربه نزدیک به مرگ.....	۱
تاریخچه.....	۱
تعاریف.....	۱۵
شاخص سنجش تجربه.....	۲۱
گستره مطالعات ناظر به تجربه نزدیک به مرگ.....	۲۳
پدیدارشناسی تجربه های نزدیک به مرگ.....	۲۶
الف. ویژگی ها.....	۲۵
ب. مشابهت ها.....	۳۱
پ. افتراقات.....	۳۷
میزان شیوع تجربه.....	۴۴
اقسام تجربه های نزدیک به مرگ.....	۴۷
الف. الگوی سه طبقه مایکل سابو.....	۴۸
ب. الگوی پنج طبقه بروس گریسو.....	۴۹
پ. الگوی چهار طبقه اتواتر.....	۵۰

- ۵۲ ت. الگوی دو طبقه
- ۵۳ ۱. تجربه‌های لذت بخش
- ۵۴ ۲. تجربه‌های ناخوشایند
- ۶۱ ث. اقسام تجربه بر اساس هویت خاص تجربه‌گران
- ۶۱ ۱. تجربه‌های ناشی از خودکشی
- ۶۳ ۲. تجربه‌های کودکان
- ۶۶ ۳. تجربه‌های نابینایان
- ۷۲ ۴. تجربه‌های ملحدان و لادری‌گرایان
- ۷۴ تأثیرات پسینی تجربه در زندگی تجربه‌گران
- ۷۷ الف. تأثیرات فیزیولوژیکی
- ۸۰ ب. تأثیرات روان‌شناختی
- ۸۶ ج. تأثیرات دینی - اجتماعی
- ۹۰ تجربه‌های نزدیک به مرگ در ادوار گذشته
- ۹۹ سایر تجربه‌های فراوان ناشی مشابه
- ۹۹ الف. تجربه‌های بستر مرگ
- ۱۰۳ ب. تجربه‌های ناشی از برقه‌قرایی در مینوتیزم
- ۱۰۵ پ. اقسامی از تجربه‌های دینی و عرفانی
- ۱۰۹ ت. تجربه‌های خروج از کالبد
- بررسی عوامل تأثیرگذار در وقوع و میزان تجربه‌های نزدیک به مرگ
- ۱۰۹ مرگ
- ۱۳۳ تحولات مفهوم حیات پس از مرگ در ادوار مختلف تاریخ
- ۱۴۰ یادداشت‌ها
- ۱۵۹ فصل دوم: بررسی نقادانه تبیین‌های مختلف تجربه نزدیک به مرگ
- ۱۶۲ تبیین‌های فراطبیعت‌گرایانه
- ۱۶۲ الف. تبیین‌های فراطبیعت‌گرایانه منفی
- ۱۶۳ ب. تبیین‌های فراطبیعت‌گرایانه مثبت
- ۱۶۵ تبیین‌های طبیعت‌گرایانه
- ۱۶۵ الف. تبیین‌های فیزیولوژیکی

۱۶۷	۱. نظریه تغییر گازهای خون.....
۱۷۰	۲. نظریات مبتنی بر اثرات داروها و عملکردهای توهم‌زا.....
۱۷۲	۳. نظریات مبتنی بر الگوی شیمی اعصاب.....
۱۷۷	۴. نظریات مبتنی بر الگوی آناتومی اعصاب.....
۱۷۹	۵. نظریه آگاهی حین بیهوشی.....
۱۸۲	ب. تبیین‌های روان‌شناختی.....
۱۸۴	۱. نظریه انتظار.....
۱۸۸	۲. نظریه شخصیت‌زدایی.....
۱۸۹	۳. نظریه ناخودآگاه جمعی.....
۱۹۲	۴. نظریه خاد..... تولد.....
۱۹۳	تبیین‌های کوانتومی.....
۲۰۱	نظریه مودی متأخر.....
۲۰۵	رهیافت تجربه‌های نزدیک به مرگ در کشف رابطه ذهن و مغز.....
۲۱۰	بررسی انتقادی.....
۲۱۰	الف. نگاهی کلی به تبیین‌های طبیعت‌گرایانه.....
۲۱۴	ب. مسئله آسیب‌های عمیق مغزی و عین وقوع تجربه.....
۲۱۷	پ. تفاوت الگوهای علی و متناظر.....
۲۲۲	ت. مشکلات تبیین‌های فراطبیعت‌گرایانه.....
۲۲۸	ث. مسئله سرنوشت‌ساز مشاهدات خارج از کالبد.....
۲۳۳	ج. لزوم ارائه تبیین‌های تلفیقی.....
۲۳۳	یادداشت‌ها.....
	فصل سوم: رهیافت تجربه‌های نزدیک به مرگ در اثبات حیات پس از مرگ
۲۴۸	معقولیت مبتنی بر مجموعه‌ای از شواهد و قراین.....
۲۵۷	روایت حداقلی از فرضیه بقا.....
۲۶۱	رهیافت ادیان سامی در تبیین تجربه‌های نزدیک به مرگ.....
۲۶۳	پیشینه رهیافت‌های دینی در تبیین تجربه نزدیک به مرگ.....
۲۷۲	الف. یهودیت.....

۲۷۹	ب. مسیحیت
۲۸۷	ب. اسلام
۳۰۰	چالش‌های تجربه نزدیک به مرگ در مواجهه با گزاره‌های آخرت‌شناسانه
۳۱۶	ادیان سامی
۳۲۱	یادداشت‌ها
۳۲۱	پی‌گفتار
۳۳۵	نمایم
۳۳۵	الف. جداول
۳۳۵	جدول ۱-۱
۳۳۶	جدول ۲-۱
۳۳۶	جدول ۳-۱
۳۳۸	جدول ۴-۱
۳۴۱	ب. تصویر
۳۴۲	پ. گزارش‌ها (زیرگونه‌ها) از گزارش تجربه‌های نزدیک به مرگ و خروج از کالبد (تجربه گران‌بیرانی)
۳۴۲	گزارش ۱. تجربه آقای حسن ع.
۳۴۸	گزارش ۲. تجربه خانم ر. ر.
۳۵۱	گزارش ۳. تجربه آقای سعید ح.
۳۵۶	گزارش ۴. تجربه آقای مرتضی ح.
۳۶۲	گزارش ۵. تجربه آقای عبدالحمید آ.
۳۶۵	گزارش ۶. تجربه ناشی از خودکشی آقای برهم ر.
۳۷۰	گزارش ۷. تجربه ناشی از بیهوشی آقای محمدحسین ق.
۳۷۳	گزارش ۸. تجربه‌های آقای محمود ن.
۳۷۶	گزارش ۹. تجربه خانم بتول ح.
۳۸۱	منابع

پیش‌گفتار

امروزه فیلسوفان دین در حوزه پستی^۱ ناظر به حیات پس از مرگ، از مقوله‌ای به نام تجربه^۲ نزدیک به مرگ^۳ سخن می‌گویند. این موضوع، که فصل مشترک بررسی‌های فراروان‌شناسی^۴، روان‌شناسی، روان‌پزشکی، طب بیمارستانی^۵، فلسفه دین، و روان‌شناسی دین به شمار می‌رود، امروزه و چون بسیاری از کسانی را به خود جلب کرده است که علاقه‌مندند گزاره‌های دینی را با روشی غیر از روش سنتی استدلال فلسفی و کلامی به اثبات برسانند. از آنجا که طبق برخی بررسی‌ها، آمار افراد واجد چنین تجربه‌ای در مردمانی از قبیل هند، چین، آمریکا، و غیره، به قدر قابل توجهی در حال افزایش است^۶، عده‌ای بر آن‌اند که تجربه‌های

1. posteriori arguments

2. near-death experiences

3. parapsychology

4. hospital medicine

۵. سازمان آمارگیری گلوب در بررسی خود در سال ۱۹۸۲ اعلام کرده است که هشت میلیون آمریکایی بزرگ‌سال واجد تجربه نزدیک به مرگ هستند، که در مقایسه با جمعیت ایالات متحد در این سال، از هر بیست نفر، یکی صاحب تجربه نزدیک به مرگ بوده است. برای اطلاع از نتایج این بررسی‌ها ←

Gallup, G. and W. Proctor (1982), *Adventures in Immortality: A Look Beyond the Threshold of Death*, New York, McGraw Hill, pp. 198-200.

نزدیک به مرگ، امروزه ملموس ترین پدیده‌ای است که وجود روح و ادامهٔ حیات آن را پس از مرگ به اثبات می‌رساند. در واقع، مواد خام استدلالات فلسفی و کلامی این گروه از پژوهشگران، به جای آنکه مفاهیم انتزاعی و گزاره‌های درون‌دینی ناظر به حیات پس از مرگ باشد، گزارش‌های متعدد کسانی است که آگاهانه در طی فرایند مرگ 'الینی' و یا وضعیتی نزدیک به آن، احساس جدایی از بدن فیزیکی و مواجهه با بسیاری از پدیده‌ها و رویدادهای بعضاً مشابه را از سر گزارش کرده‌اند.

صاحبان چنین تجربه‌هایی، از موجودیت فارغ از کالبد خود، که با حالات غیرعادی احساس آرامش غیرقابل توصیف، ورود به دالان تاریکی، مشاهدهٔ نور و تیره کننده و لبریز از عشقی نامشروط^۱، ملاقات با موجودات روحانی، و رویدادهای زندگی، و احساس قضاوت دربارهٔ خود قرین است، آگاهی کامل داشته‌اند؛ به نحوی که غالباً توانسته‌اند پس از پشت سر گذاشتن وضعیت، تمام این خاطرات را با دقت و وضوح هرچه تمام‌تر برای دیگران رویت کنند. این افراد عمدتاً با از سر گذراندن چنین تجربه‌ای، تأثیراتی مثبت بر زندگی خود پدید می‌آورند و به نظر اغلب آنان، مواجهه با مرگ گروهی که آنکه ترس از مرگ را به نحوی باور نکردنی از وجود آنان زایل کرده، به زندگی شخصی آنان نیز معنای بیشتری بخشیده است.

در این میان، محققان با بررسی صدها گزارش ناشی از تجربهٔ نزدیک به مرگ، دریافته‌اند که این افراد، فارغ از سن، نژاد، دین، و یا ملیتشان، روایت‌های نسبتاً مشابهی از این رویداد عرضه کرده‌اند و این شباهت‌ها از نظر کمیت و کیفیت به گونه‌ای است که به اعتقاد برخی، باید احتمال تصادف، توهم، و اختلالات روانی و عصبی را در این

باره به شدت تردید آمیز تلقی کرد. امروزه تئوری‌های فرا شخصیتی^۱ در باب تجربه‌های نزدیک به مرگ به جد در پی آن‌اند تا اثبات کنند که این تجربه‌ها به جای آنکه ناشی از اختلالات مغزی و روانی و محصول توهمات و برساخته‌های ناخود آگاه و احیاناً خود آگاه روانی فرد باشند، اصولاً نشئت گرفته از ساحت روحانی و فرا شخصیتی انسان‌ها هستند.

از سوی دیگر، عده‌ای از پژوهشگران مدعی‌اند که تبیین‌های فیزیولوژیکی روان‌شناختی و بعضاً اسطوره‌شناختی^۲ آنان، بی‌آنکه این تجربه را ناظر به حیات پس از مرگ بینگارد و یا امکان وجود آگاهی مستقل از تنالدیر یکم را لازمه صحت آن بدانند، قادر است برای همه ابعاد متنوع این تجربه، تبیینی بسنده ارائه دهد. بر این اساس، تاکنون نظریه پردازانی مختلف، متکی به نظرگاه‌های متمایز خود، تجربه‌های نزدیک به مرگ را تفسیر کرده‌اند، که در این میان، می‌توان دست کم از چهار نظرگاه عمده و قابل توجه در تفسیر تجربه‌های نزدیک به مرگ نام برد:^۳

۱. تفسیر مبتنی بر عوامل فراطبیعی (تأثیر حالات‌های شیطانی، جن‌زدگی، و یا دست‌اندازی‌های موجودات ماورایی)؛
۲. تفسیر مبتنی بر مؤلفه‌های فیزیولوژیکی؛
۳. تفسیر مبتنی بر عوامل روان‌شناختی؛
۴. تفسیر مبتنی بر گزاره‌های دینی ناظر به حیات پس از مرگ.

در این میان، تفاسیر مبتنی بر گزاره‌های دینی ناظر به حیات پس از مرگ، به رغم چالش‌های قابل توجهی که در پیش رو دارد، امروزه

1. transpersonal

2. mythological

۳. گفتنی است که ذیل عناوین فوق، امروزه شقوق متنوع دیگری طرفداران خاص خود را در میان پژوهشگران دارد.

محل بحث و بررسی پاره‌ای از دین پژوهان واقع شده است. اینکه شرطی‌شدگی‌های فرهنگی و اعتقادات دینی و عرفی صاحب تجربه تا چه حد در منظره‌آمیزی^۱ تجربه‌های نزدیک به مرگ نقش ایفا می‌کند، امروزه یکی از مهم‌ترین سؤالاتی است که برخی از پژوهشگران این حوزه، اعم از فیلسوفان، روان‌شناسان، و جامعه‌شناسان دین را معطوف به خود کرده است.

اینک پرسش اساسی آن است که آیا تجربه‌های نزدیک به مرگ حقیقتاً از عهده اثبات «دوگانه‌نگاری»^۲، امکان وجود آگاهی انسانی مستقل از کالبد فیزیکی^۳ و یا «بقای آگاهی انسان پس از مرگ» برمی‌آید؟ بدیهه است که پاسخ مثبت به این پرسش، که مدافعان تفاسیر دینی از تجربه نزدیک به مرگ آن را باور دارند، نتایج سرنوشت‌سازی برای دین پژوهان به حرام خواهد داشت و در مقوله تجرد نفس، اثبات جاودانگی، و تحکیم مایه فاضیه بقا، به عنوان برهانی پسینی، به یاری برهان‌های نظری خواهد آمد. این اساس، نوشتار پیش رو در پی آن است تا با بررسی چستی تجربه‌های نزدیک به مرگ و اطلاع از جزئیات و ابعاد متنوع آن، نخست، رهیافت این تجربه را در «اثبات آگاهی مستقل از کالبد فیزیکی» و تداوم حیات انسان پس از مرگ^۴ محل بحث و بررسی قرار دهد و آن‌گاه میزان سازگاری^۵ میان تفاسیر گزاره‌های آخرت‌شناسانه‌ی ادیان سامی (یهودیت، مسیحیت و اسلام) را در مواجهه با این پدیده بررسی کند.

بنا به احصای نگارنده، تاکنون پژوهش جامع و نظام‌مندی در بررسی تجربه‌های نزدیک به مرگ و نظرگاه‌های فلسفی و الهیاتی مرتبط با آن در ایران سامان نیافته است. تعداد بسیار اندک آثار ترجمه‌شده نیز یا در زمره نخستین پژوهش‌های منتشرشده در این حوزه‌اند یا آنکه

۱. این اصطلاح بر ساخته نگارنده است.

عموماً از وجاهت علمی و آکادمیک برخوردار نیستند. بر این اساس، پژوهش حاضر کوشیده است تا نخستین بررسی علمی و نظام‌مند ناظر به تجربه‌های نزدیک به مرگ را با رویکردی فلسفی و الهیاتی در اختیار فارسی‌زبانان قرار دهد.

مهم‌ترین پرسش‌هایی که این پژوهش در پی یافتن پاسخ آن‌هاست عبارت‌اند از

۱. تجربه نزدیک به مرگ چیست؟
۲. آیا این تجربه از الگویی ثابت پیروی می‌کند یا آنکه محتوای آن متأثر از ویژگی‌های شخصی، تحصیلی، شغلی، نژادی، اعتقادی، اجتماعی، و فرهنگی تجربه‌گران است؟
۳. آیا می‌توان از وجود دسته‌ای مشترک در تجربه‌های نزدیک به مرگ گزارش داد، در صورتی که فرهنگ‌های مختلف سخن گفت؟
۴. تبیین‌هایی که خرد را در اینفل‌تبیین کامل این پدیده می‌دانند کدام‌اند؟
۵. آیا تبیین بسنده‌ای ارائه شده است که از همه توضیح کامل همه ابعاد این تجربه برآید؟
۶. آیا تجربه نزدیک به مرگ ماهیتی صرفاً ذهنی دارد یا آنکه ناظر به واقعیت‌های عینی است؟
۷. آیا تجربه‌های نزدیک به مرگ نگاهی اجمالی به سراسر هستی از مرگ است؟
۸. آیا می‌توان این گونه تجربه‌ها را برهانی دال بر حیات پس از مرگ انگاشت؟
۹. آیا تجربه نزدیک به مرگ مثبت وجود آگاهی مستقل از کالبد فیزیکی است؟ *

۱۰. توصیفات آخرت‌شناسانهٔ ادیان سامی (یهودیت، مسیحیت، و اسلام) تا چه حد از عهدهٔ تبیین ویژگی‌ها و مؤلف‌های مختلف تجربهٔ نزدیک به مرگ برمی‌آید؟

۱۱. تجربهٔ نزدیک به مرگ چه چالش‌هایی پیش روی گزاره‌های آخرت‌شناسانهٔ ادیان سامی می‌نهد؟

مبتنی بر پرسش‌های پیش گفته، مهم‌ترین فرضیاتی که این پژوهش در پی بررسی صحت و سقم آن‌هاست، عبارت‌اند از

۱. تجربهٔ نزدیک به مرگ می‌تواند به عنوان مقدمه‌ای برای برهانی مبنی بر اثبات تداوم حیات انسان پس از مرگ عمل کند؛

۲. از آنجا که تحقق مرگ زیست‌شناختی^۱ هیچ‌یک از تجربه‌گران قابل اثبات نیست و نهایتاً می‌توان از مرگ بالینی^۲ آنان سخن گفت، این گونه‌ها به لحاظ نظری از اثبات حیات پس از مرگ باز خواهند ماند؛

۳. تجربهٔ نزدیک به مرگ، با وجود شواهدی نظیر تجربه‌های نزدیک به مرگ کودکان و نابینایان و نیز شواهدات عینی خارج از کالبد و سایر تجربه‌های فراروان‌شناختی^۳، دست کم به اثبات نوعی دوگانه‌انگاری و امکان وجود آگاه مستقل از کالبد فیزیکی خواهد انجامید؛

۴. اختلافات تأمل برانگیز تجربه‌های نزدیک به مرگ در ادوار و فرهنگ‌های مختلف حاکی از آن است که این تجربه، در پاره‌ای از ابعاد، محصول گفت‌وگوی درونی تجربه‌گر با تصورات مذهبی رایج در فرهنگ جامعه است و ریشه در تعامل خودآگاه و ناخودآگاه فرد با بسترهای فرهنگی و عقیدتی رایج دارد؛